

KÁPOLNAI IVÁN

IN MEMORIAM HORVÁTH RÓBERT

(Kísérlet Horváth Róbert tudományos munkásságának vázlatos áttekintésére)

Kortársa volt *Mádai Lajosnak*, egy évvel élte őt túl. A múlt év decemberében, 77 éves korában hunyt el ugyancsak váratlanul, szintén szellemi alkotó ereje teljében. Több, mint fél évszázados tudományos tevékenységéből közel négy évtized a felsőfokú oktatás szervezeti keretei között telt el. Szakirodalmi munkássága terjedelmében és tematikájában oly gazdag, hogy merész vállalkozás még csak meg is kísérelni annak vázlatos áttekintését.

Mádai Lajos statisztika-centrikus tevékenységével szemben *Horváth Róberté* messze túlmutat a szorosabb értelemben vett statisztika körén, és társadalomtudósoknál szokatlan nagy mértékben lépi túl az ország határait. Már mint joghallgató a hazai tanintézeteken kívül tanult több külföldi — a gráci, bécsi és genfi — egyetemen is, az állam- és jogtudományi doktorátus megszerzése után pedig post-graduális tanulmányokat a Budapesti Műszaki Egyetemen kívül a Berlieni és Párizsi Tudományegyetemek közgazdasági karán is folytatott. Érdeklődési körének és felkészültségének megfelelően tudományos pályája a Szegedi Tudományegyetem Közgazdasági-Statistikai Intézetében indul. Szakismereteit közhivatalnokként a Központi Statisztikai Hivatalban kezdi kamatoztatni, ahonnan hamarosan a Külügy- és Pénzügyminisztériumba, a Magyar Nemzeti Bankba, majd az Országos Tervhivatalba rendelték szolgálattételre. Ösztöndíjas franciaországi tanulmányútról hazatérve, alig 32 éves korában "A francia statisztikai szolgálat és magyar tanulságai" című témában egyetemi magántanári habilitációt nyert, és 1948-ban megkezdődött felsőoktatási tevékenysége a Miskolci Jogakadémián, majd annak megszüntetése után a Szegedi Egyetem állam- és jogtudományi karán. Itt a közgazdaságtanon kívül pénzügytant és pénzügyi jogot is tanított. 1954-től pedig 32 éven át, nyugállományba vonulásáig a statisztika tanszéket vezette egyetemi nyilvános rendes tanárként. (Talán csak *Kenéz Béla* volt ennél hosszabb ideig a statisztika egyetemi professzora — de nem ugyanazon egyetemen!)

Tudományos munkásságának első évtizedeiben *Horváth Róbert* túlnyomórészt *közgazdasági* kérdések felé fordul. 1939-től jelennek meg rövidebb publikációi, főleg külföldi szerzők műveiről készült ismertetések közgazdasági és statisztikai folyóiratokban. Első tanulmányainak jelentős része pénzügytani vonatkozású. Az 1945–46. évi magyarországi infláció elméleti tanulságai körüli nemzetközi vitában az ő állásfoglalása bizonyult helyesnek. Negyedszázadon át másodállásban a Magyar Nemzeti Bank szakértőjeként készített tanulmányai néhány nyugat-európai ország monetáris politikájának főbb vonásairól, elemzései a hazai pénzügytan elméleti és történeti alapjairól, a pénzforgalom és a matematikai statisztika kapcsolatáról és egyéb dolgozatai hozzájárultak többek között az új gazdasági mechanizmusnak nevezett gazdaságpolitikai koncepció kialakításához is az 1960-as évek második felében. A tőkés konjunktúraelmélet és a monetáris konjunktúrapolitika kérdéseit tárgyaló kismonográfiája közvetve ugyancsak hathatott a hazai gazdaságpolitikára, miként néhány rövidebb dolgozata is, többek között a nyersanyaghelyzetről, a közlekedés munkaerő mérlegéről, egyszámlarendszerről, hogy csak néhány témát említsünk, melyek valamelyest jelzik érdeklődésének szerteágazó körét. *Horváth Róbert* a közgazdaságtant mindig kvantitatív tudománynak tartotta, melynek kérdéseit induktív, statisztikai módszerekkel igyekezett megoldani. A makroökonómia és a gazdaságstatisztika közötti szoros kapcsolaton alapulnak a nemzeti vagyon- és jövelemszámításhoz fűzött kritikai módszertani megjegyzései; a mérleg-módszer és az abból kifejlesztett Leontieff-féle input-

output elemzésnek ugyanakkor tudományelméleti kérdéseire világít rá, amint egész munkásságának egyik legszembetűnőbb vonása a témák *elméleti és történeti* megközelítése.

A hazai nagy statisztikus-közgazdász elődök munkásságában — mint. pl. *Földes Bélánál*, *Varga Istvánnál*, *Surányi Unger Tivadarnál*, akik hosszabb-rövidebb ideig statisztikus-professzorok is voltak — háttérbe szorult a statisztika művelése. *Horváth Róbertnél* pedig az 1960-as évektől kitüntetett helyet foglal el a statisztika — legalábbis a tudomány hazai és külföldi elméletitörténete.

Feltárta első nagy monográfiájában *Hatvani István*, a 17. századi debreceni professzor statisztikai-valószínűségszámítási munkásságát, bizonyítva, hogy a politikai aritmetikának Magyarországon is voltak európai színvonalú képviselői. Ez egyben 1961-ben megvédett közgazdasági kandidátusi dolgozatának is a témája volt. Egész monográfiát szentelt a magyarországi leíró statisztika képviselőinek, akikről — rendszerint egy-egy évforduló kapcsán — még külön tanulmányokban is megemlékeznek. Feldolgozza *Kautz Gyula* hozzájárulását a magyar statisztikai tudomány kialakulásához, egy kismonográfiában *Konek Sándor* elméleti, majd később népességstatisztikai munkásságát. Feltárja *Széchenyi István* és *Kossuth Lajos* munkásságában a közgazdasági-statisztikai vonatkozásokat, nem is szólva azokról a művelődéstörténeti érdekességekről, melyek a református prédikátor *Szepsi Csombor Márton*, a jezsuita *Szentiványi Márton* vagy az evangélikus pap *Tessedik Sámuel* munkásságára hívják fel a figyelmet.

Mindehhez szorosan kapcsolódnak a kialakuló statisztika tudomány nemzetközi fejlődésében kiemelkedő szerepet játszó tudósoknak (*Moivre*, *Schlözer*, *Linné* stb.) emléket állító tanulmányok. Több is foglalkozik *J. P. Süßmilch*-hel és "Isteni Rend"-jével, melyet *Horváth Róbert* javaslata nyomán és tevékeny közreműködésével adtak ki újra Franciországban. Vizsgálja *Quesnay* Tableau Économique-jának és a fiziokratáknak a hatását a statisztika tudományra, csakúgy, mint *Adam Smith* statisztikai koncepcióit és ezzel kapcsolatban index-elméletét. Egész kötetet megtöltenek a politikai aritmetika történetével foglalkozó angol nyelvű tanulmányai, és francia nyelvű monografikus feldolgozást kapott a német leíró statisztikai iskola fejlődése. Francia nyelven jelent meg a *Quetelet*-tanulmányokból válogatott monografikus kötet is. Mint nemzetközileg elismert tudománytörténeti kutató a világ statisztikatudománya nevében *Horváth Róbert* méltatta a nagy tudóst a centenáris Quetelet-év záró ünnepségén.

Terjedelmileg legnagyobb munkájában, az európai műveltségű közgazdasági író, *Berzeviczy Gergely* műveit elemző iker-monográfiájában — és más tanulmányokban is — a gazdasági és népességi kérdések kölcsönhatásait vizsgálja, rámutatva egy új tudományág, a gazdaságdemográfia jelentkezésére. Az 1973. évi népességi világkongresszuson már őt bízzák meg a gazdaságdemográfiai szekció szervezésével. A későbbiekben maga is mind nagyobb érdeklődéssel fordul a *demográfia* és annak elméletitörténete felé. Foglalkozik a malthusi tanokkal és azok magyarországi fogadtatásával, a demográfia tudomány nemzetközivé válásával, azonkívül többek között konkrét családdemográfiai kutatásokkal.

Történeti demográfiai kutatásai rávezetik, hogy a 18—19. századi pusztító járványok milyen nagy hatással voltak a demográfia tudomány kialakulására. Ezekről a párizsi Collège de France keretében több ízben tartott vendégprofesszori előadásorozatai is beszámolnak. Eljut a demográfia tudomány önállósulási kísérletének a felvázolásáig, és megírja francia nyelven a hazai demográfiai gondolkodás történetét a hivatalos statisztikai szolgálat kialakulá-

sáig, az 1870-es évekig. Elég hosszú ideig tartó huza-vona után, nyugállományba vonulása előtt egy hónappal, ez végül is meghozza részére a szociológiai-demográfiai tudományok doktora minősítési fokozatot.

Horváth Róbert a demográfia tudomány kialakulását feltárja a Bielefeldi Egyetem Interdiszciplináris Kutatóintézetében "Valószínűség és tudományelmélet" címen meghirdetett nemzetközi tudománytörténeti kutatás keretében a rokon és segédtudományok interdiszciplináris kapcsolatainak figyelembevételével is, nem feledkezve meg a filozófiai-ismeretelméleti összefüggésekről sem.

Nyugdíjba vonulása után *Horváth Róbert* tudományos tevékenysége a korábbinál is nagyobb lendületet vett. *Fáy András* népszámszámítási munkásságáról írt művével 12-re növekedett monográfiájának száma. Évente átlagosan 6—7 tanulmánya jelent meg, nagyobb részük idegen nyelven. (Talán a legjelentősebb köztük a gazdaságstatisztikában alkalmazott makorökonómiai számításokkal foglalkozik "A valószínűségszámítás forradalma" című angol nyelvű gyűjteményes tanulmánykötetben.) A továbbra is változatos tematikában gyakoribbá váltak azonban a demográfiai vonatkozásúak. Sűrűbben írt kisebb cikkeket, könyvismertetéseket, több, mint 20 előadásának publikálására már nem került sor. Végül is élete során nyomtatásban megjelent összes írásainak és nem publikált tudományos előadásainak bibliográfiai tételszáma meghaladja a 400-at. *Horváth Róbert* tagja volt kezdettől fogva az MTA 1966-ban létesített Demográfiai és az 1967-ben alakult Statisztikai Bizottságának azonkívül a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának. A Statisztikatörténeti Szakcsoport vándorulásain 1966 óta rendszeresen részt vett, és a legtöbb előadást ő tartotta. Több évtizeden át működött a Statisztikai Szemle Szerkesztő Bizottságának tagjaként. Nyugdíjba vonuláskor megkapta a Munka Érdemrend aranyfokozatát. 1989-ben pedig Fényes Elek díjban részesült. Mindkét nemzetközi szakmai szervezetnek a leghosszabb időn át működő tagja volt: a Nemzetközi Népszámszámítási Uniónak 1947 óta, a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek pedig 1963 óta. Ez utóbbinak 1979—81 között alelnöke is. A Francia és Párizsi Statisztikai Társaság 1970-ben választotta tagjai közé, ugyanígy a Történeti Demográfiai Társaság is. Több ízben volt meghívott vendégprofesszora az akadémia jellegű párizsi Collège de France-nak, a Társadalomtudományi Főiskolának és az Orleans-i Egyetemnek. Ez utóbbi 1982-ben díszdoktorrá is avatta. Tanított a Sorbonne-on, a Poznani Közgazdasági Egyetemen. Számos alkalommal vett részt külföldi nemzetközi kongresszusokon, huzamos időre bekapcsolódott a Párizsi Demográfiai Intézet, a már említett Bielefeldi Egyetem Interdiszciplináris Központ kutatási munkáiba stb. Ha mindehhez hozzávesszük az előzőekben is már említett nemzetközi kitüntető megbízásokat, bizvást állítható, hogy *Horváth Róbert* nem szűkölködött a külföld tudományos elismerésében. Kiemelkedő közgazdasági és statisztikai, tudomány- és elmélettörténeti munkássága itthon is — mint már életében is, s halála után bizonyára még inkább — méltó elismerésben és szakmai méltatásban fog részesülni az utókor részéről.